

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2014, Αρ. 2 (2014)

Σύγχρονες αναζητήσεις της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα: Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

4^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας
20-22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

~~Παπαδόπουλος~~ Γιάννης

Πολυχρονόπουλου Σταυρούλα

~~Μπασιάνη~~ Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Η Αυτονομία των Ατόμων με Νοητική Υστέρηση: Σύγκριση Μαθητών και Αποφοίτων Ειδικών Εκπαιδευτικών Πλαισίων

Αργυρώ Παπαδημητρίου, Ελευθερία Σάλμοντ

doi: [10.12681/edusc.421](https://doi.org/10.12681/edusc.421)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδημητρίου Α., & Σάλμοντ Ε. (2016). Η Αυτονομία των Ατόμων με Νοητική Υστέρηση: Σύγκριση Μαθητών και Αποφοίτων Ειδικών Εκπαιδευτικών Πλαισίων. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2014(2), 764–774. <https://doi.org/10.12681/edusc.421>

Η Αυτονομία των Ατόμων με Νοητική Υστέρηση: Σύγκριση Μαθητών και Αποφοίτων Ειδικών Εκπαιδευτικών Πλαισίων

Αργυρώ Παπαδημητρίου¹, Ελευθερία Σάλμοντ²

¹ Υποψ. Διδάκτωρ Ειδικής Αγωγής Π.Τ.Δ.Ε., Ε.Κ.Π.Α.,
argiopapad@yahoo.gr, Ευγενίδου 32, Περιστέρι
Αττικής, Τ.Κ. 121 37

² Λέκτορας Ειδικής Αγωγής, Τ.Ε.Ε.Π.Η., Δημοκρίτειο
Πανεπιστήμιο Θράκης esalmont@psed.duth.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνήσει τα επίπεδα αυτονομίας ατόμων με νοητική καθυστέρηση, μαθητών και απόφοιτων των ειδικών εκπαιδευτικών πλαισίων όπου προσφέρεται ειδική επαγγελματική εκπαίδευση. Χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα Αυτονομίας του ARC, η οποία εξετάζει 6 διαστάσεις αυτονομίας και χορηγήθηκε σε 200 μαθητές και απόφοιτους των ειδικών εκπαιδευτικών πλαισίων του νομού Αττικής. Η κλίμακα προσαρμόστηκε στα ελληνικά και σταθμίστηκε για τον συγκεκριμένο πληθυσμό που ανήκει το δείγμα, βρέθηκε ότι τον υψηλότερο βαθμό αυτονομίας παρουσιάζουν οι απόφοιτοι με εργασιακή προϋπηρεσία, αλλά και ότι οι απόφοιτοι συνολικά είχαν υψηλότερη αυτονομία από τους μαθητές. Παράλληλα, οι άντρες συμμετέχοντες είχαν υψηλότερο ποσοστό αυτονομίας από τις γυναίκες. Τέλος, σημειώθηκαν διαφορές στο βαθμό αυτονομίας μεταξύ των ειδικών εκπαιδευτικών πλαισίων τόσο συνολικά όσο και σε συγκεκριμένες διαστάσεις της κλίμακας. Φαίνεται ότι η ελληνική προσαρμογή του ARC αποτελεί έγκυρο και αξιόπιστο μέσο μέτρησης της αυτονομίας των ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Οι υπάρχουσες διαφορές που εντοπίστηκαν μεταξύ των υπο-ομάδων του δείγματος συνεισφέρουν στη διαπίστωση της ανομοιογένειας που επικρατεί στα επίπεδα αυτονομίας των ατόμων αυτών και αποτελεί πρώτο βήμα για την περαιτέρω μελέτη των παραγόντων που την καθορίζουν και τη διαμορφώνουν, η κατανόηση των οποίων είναι απαραίτητη για την ουσιαστική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην Ελλάδα.

Λέξεις-κλειδιά: νοητική υστέρηση, αυτονομία, μετάβαση

Abstract

The present study aimed to investigate the autonomy of mentally disabled individuals, students and graduates of special education and vocational training centers. The autonomy scale of the 'Arc- Self-determination scale' was used for data collection, as it has been translated in Greek language. The sample consisted of 200 individuals with mild and moderate mental disability and they came from urban and rural regions of Attica. After the adaptation and the validation of the tool in the Greek language it was found that the employed graduates showed higher scores of autonomy specifically, and higher scores of autonomy generally than the students. It seems that the adaptation of Arc- Self-determination scale' in Greek language is a valid and

reliable research tool for the evaluation of the autonomy level of mentally disabled individuals. The existing differences which were detected between the sample sub-groups contribute to the finding of heterogeneity in the level of autonomy of these individuals. It is, also, a motive for further study of the factors which determine the autonomy and improve the living conditions of people with intellectual disabilities in Greece.

Keywords: mental disability, autonomy, transition

Εισαγωγή

Η αυτονομία παρουσιάζεται στη διεθνή βιβλιογραφία ως μια δεξιότητα που όλοι οι άνθρωποι θέλουν να αναπτύξουν και να κατακτήσουν (Barron, 2001). Αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της μετάβασης από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή και σχετίζεται κυρίως με την λήψη αποφάσεων και ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων (Ainsworth, 1985· Barron, 2001· Field et al., 2003· Mattson, 1996· Verdonshot et al., 2009· Wullink et al., 2009). Στην περίπτωση, όμως, των ατόμων με ειδικές ανάγκες είναι η ικανότητα να αποφασίζουν οι ίδιοι για τη ζωή τους χωρίς την παρέμβαση των γονέων ή κηδεμόνων (Sims et Gulyurtlu, 2014).

Η μετάβαση από το σχολείο στον κόσμο της εργασίας προσφέρει στα άτομα με νοητική υστέρηση την ευκαιρία να αναπτύξουν νέα κοινωνική ζωή και προσωπική ανεξαρτησία. Η απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων τους επιτρέπει να αποκτήσουν αυτοσεβασμό μέσω της αύξησης των ευκαιριών για ένταξη στην παραγωγική διαδικασία, της απόκτησης χρημάτων και της συμβολής σε έναν κοινό στόχο με τους συναδέλφους (Maciag&alt, 2000). Για το λόγο αυτό, όλοι οι νέοι δικαιούνται να φοιτήσουν σε επαγγελματικά σχολεία και σε μονάδες επαγγελματικής κατάρτισης. Το νέο αυτό στάδιο εκπαίδευσης και επαγγελματικής ένταξης προάγει την ένταξη των εφήβων με νοητική υστέρηση στο άμεσο παρόν αλλά και στο απώτερο μέλλον (Κουρκούτας & Caldin, 2010).

Νοητική υστέρηση και αυτονομία

Ο ορισμός που έγινε δεκτός τα τελευταία χρόνια από τους περισσότερους ειδικούς είναι αυτός που διατυπώθηκε από τον Αμερικανικό Σύνδεσμο Νοητικής Υστέρησης, τον μεγαλύτερο επαγγελματικό οργανισμό στο χώρο της νοητικής υστέρησης σε διεθνή κλίμακα. Σύμφωνα με αυτόν, *«ο όρος νοητική υστέρηση αναφέρεται στη γενική νοητική λειτουργία που είναι: α. κάτω από το μέσο όρο, β. χαρακτηρίζεται από ανεπάρκεια προσαρμοστικής συμπεριφοράς και γ. εκδηλώνεται κατά την περίοδο της ανάπτυξης»* (A.A.M.D., 2002).

Προκειμένου να γίνει κατανοητός ο συγκεκριμένος όρος, πρέπει να διευκρινιστούν τα ακόλουθα. Αρχικά, νοητική λειτουργία κάτω από το μέσο όρο σημαίνει ότι η βαθμολογία που επιτυγχάνει ένα άτομο σε ένα σταθμισμένο τεστ νοημοσύνης είναι μικρότερη από αυτή που αποκτά το 96 με 97% των ατόμων της ίδιας ηλικίας. Η προσαρμοστική συμπεριφορά αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος δείχνοντας αυτονομία και κοινωνική υπευθυνότητα για την ηλικία και την κοινωνική ομάδα που ανήκει. Τέλος, η περίοδος της ανάπτυξης κατά την οποία μπορεί να εκδηλωθεί η νοητική υστέρηση θεωρείται πως αρχίζει τη στιγμή της γέννησης και ολοκληρώνεται στην ηλικία των 16 ή 18 χρονών (Πολυχρονοπούλου, 2003).

Αυτονομία

Ένα άτομο θεωρείται αυτόνομο, όταν λειτουργεί σύμφωνα με τις προτιμήσεις του, τα ενδιαφέροντα του και τις ικανότητες του και ανεξάρτητα, ελεύθερα από υπερβολική εξωτερική επιρροή ή παρέμβαση (Wehmeyer, 1995· Wehmeyer et al., 1996· Wehmeyer et Schwartz, 1997· Wehmeyer et Schwartz, 1998·). Λαμβάνεται υπόψη η κατάκτηση της αυτονομίας σε τέσσερις βασικές κατηγορίες δραστηριοτήτων που αφορούν στη φροντίδα του εαυτού και της οικογένειας, στην ανάληψη διαφόρων προσωπικών ευθυνών και υποχρεώσεων, στις ψυχαγωγικές δραστηριότητες και στις κοινωνικές και επαγγελματικές δραστηριότητες (Blackorby et Wagner, 1996).

Σύμφωνα με τα αναλυτικά προγράμματα (2003) που ισχύουν στην Ελλάδα, «η αυτόνομη διαβίωση του ατόμου με νοητική καθυστέρηση είναι συνυφασμένη με την οικονομική ανεξαρτησία του. Η απόκτηση όμως οικονομικής αυτοτέλειας προϋποθέτει την επαγγελματική κατάρτιση. Ιδιαίτερα για τα άτομα με βαριά νοητική καθυστέρηση, τα οποία λόγω της σοβαρότητας της κατάστασής τους, ουδέποτε θα καταφέρουν στον επαγγελματικό τομέα να δραστηριοποιηθούν αυτόνομα, η απόκτηση προεπαγγελματικών δεξιοτήτων και στοιχείων επαγγελματικής κατάρτισης στο χώρο του σχολείου, δρα παιδαγωγικά, συμβάλλοντας στην εν γένει προαγωγή του ατόμου. Το παιδί με βαριά νοητική καθυστέρηση, δηλαδή, κατακτώντας προεπαγγελματική και επαγγελματική ετοιμότητα, όσο αυτό είναι δυνατό, θα οδηγηθεί στην αυτοπραγμάτωση, καθώς βιώνει μία από τις σημαντικότερες διαστάσεις του «ανθρώπινου», τη διάσταση του «εργάζεσθαι» (Σούλης κ.α., 2003).

Επαγγελματική εκπαίδευση και αυτονομία

Η επαγγελματική εκπαίδευση προετοιμάζει το άτομο να ενταχθεί στον επαγγελματικό χώρο και η διαδικασία αυτή αποβλέπει στην εξασφάλιση αλλά και στη διατήρηση ενός επαγγέλματος κατάλληλου για το άτομο με ειδικές ανάγκες. Η επιτυχία, όμως, στον επαγγελματικό χώρο απαιτεί ένα ικανοποιητικό επίπεδο δεξιοτήτων σε πολλές και διαφορετικές πλευρές της ζωής. Ένα εκπαιδευτικό επαγγελματικό, λοιπόν, πρόγραμμα για τα νοητικώς υστερούντα άτομα πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις πλευρές της καθημερινής ζωής έτσι ώστε να επιτρέπει στον κάθε εκπαιδευόμενο να προσαρμοστεί κοινωνικά, πολιτισμικά και συναισθηματικά, για να επιτύχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ανεξαρτησία κι επαγγελματική προσαρμογή (Πολυχρονοπούλου, 1991).

Η έννοια της επαγγελματικής αποκατάστασης φαίνεται ότι έχει άμεση σχέση με την αυτονομία που αποκτούν τα άτομα με νοητική υστέρηση (Ali et al., 2011· Blacher, 2001· Flores et al., 2011· Kirsh et al., 2009· Kraemer et Blacher, 2001). Αν οι ενήλικες με νοητική υστέρηση αποφασίζουν μόνοι τους και απασχολούνται σε εργασίες που ταιριάζουν με τις δυνατότητές τους και τα ενδιαφέροντα τους, τότε μακροπρόθεσμα θα διασφαλίσουν μια επαγγελματική ταυτότητα, την αυτονομία τους, την οικονομική τους ευμάρεια και την αναπέρωση της ψυχολογίας τους (Banks et al., 2010· Beyer et al, 2010· Carter et al., 2014· Ellem et al., 2013· Foley, 2012· Heller et al., 2011· Lotan et Ells, 2010· Soresi et al., 2011· Verdugo et al., 2009).

Έρευνα

Μεθοδολογία

Δείγμα

Το δείγμα αποτέλεσαν 200 άτομα (138 άντρες). Οι 175 ήταν μαθητές και οι 25 απόφοιτοι ειδικών εκπαιδευτικών πλαισίων της Αττικής, 13 ως 29 ετών (Μ.Ο.=18.05, Τ.Α.=3.4).

Πίνακας 1

Κατανομή του δείγματος ανά φύλο και ιδιότητα

	Φύλο		Σύνολο
	άντρες	γυναίκες	
Μαθητές	118	57	175
Απόφοιτοι	20	5	25
Σύνολο	138	62	200

Περιγραφή ερευνητικών εργαλείων

Για την ετοιμότητα των ατόμων με νοητική υστέρηση για μια αυτόνομη ζωή χρησιμοποιήθηκε η διαδικασία “The Arc’s Self-Determination Scale” των Wehmeyer and Kelchner (1995). Η κλίμακα «Αυτονομίας» από την ελληνική προσαρμογή του εργαλείου «Arc – Self-Determination Scale» εξετάζει 6 διαστάσεις της αυτονομίας, «ρουτίνα προσωπικής φροντίδας και λειτουργίες προσανατολισμένες προς την οικογένεια», «αλληλεπίδραση με το περιβάλλον», «ψυχαγωγικός και ελεύθερος χρόνος», «εμπλοκή και αλληλεπίδραση στην κοινότητα», «μετασχολικές κατευθύνσεις» και «προσωπική έκφραση».

Χρησιμοποιήθηκε και το ερωτηματολόγιο Επαγγελματικής Αποκατάστασης και Ικανοποίησης. Είναι ένα ερωτηματολόγιο που μετρά με απλές ερωτήσεις την επαγγελματική αποκατάσταση και ικανοποίηση των ατόμων με νοητική υστέρηση. Παραδείγματος χάριν, «Είσαι ικανοποιημένος/η με την εργασία σου;», «Είσαι ικανοποιημένος/η με την αμοιβή σου;» και «Τι είδους εργασία κάνεις;».

Τόπος και χρόνος διεξαγωγής της έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη σε Ε.Ε.Ε.Ε.Κ. και Ε.Κ.Ε.Κ. της Αττικής κατά τον Οκτώβριο και Νοέμβριο του 2013.

Στατιστική ανάλυση

Η στατιστική ανάλυση έγινε με το λογισμικό SPSS v.20. Υπολογίστηκε ο δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας Cronbach’s alpha για την κλίμακα αυτονομίας, αλλά και τις υποκλίμακές της. Για την γενική αξιολόγηση του βαθμού αυτονομίας του δείγματος συνολικά, υπολογίστηκαν μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για τις δηλώσεις, τις υποκλίμακες, και την κλίμακα συνολικά. Το δείγμα συγκρίθηκε στο βαθμό αυτονομίας του βάσει ενός αριθμού παραγόντων με t-test, χ^2 , και ANOVA.

Αποτελέσματα- Συζήτηση

Δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας

Ο δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας (Cronbach’s α) της κλίμακας είναι πολύ υψηλός στα .887, σε υψηλότερα επίπεδα από την ελληνική προσαρμογή του εργαλείου (Φέτση, 2008), που βρισκόταν στα .807. Η αύξηση στο βαθμό αξιοπιστίας μπορεί εν μέρη να οφείλεται, πέρα από τις ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου δείγματος, και στο γεγονός ότι έχει αναθεωρηθεί και βελτιωθεί η διατύπωση των δηλώσεων της κλίμακας σε αυτή τη χορήγηση της.

Από τους 25 αποφοίτους του δείγματος, 5 εργάζονταν κατά τη διάρκεια της έρευνας και 20 ήταν άνεργοι. Στο παρελθόν 18 είχαν εργαστεί και 7 δεν είχαν εργαστεί ποτέ. Ο χρόνος εργασίας τους κυμαίνονταν από 1 ως 60 μήνες, με μέσο

χρόνο εργασίας 15.06 μήνες και τυπική απόκλιση 15.53 μήνες. Ο χρόνος εργασίας ανά εβδομάδα ήταν από 10 ως 60 ώρες με μέσο χρόνο εργασίας ανά εβδομάδα 28.82 ώρες και τυπική απόκλιση 11.25 ώρες. Ο πίνακας 2 παρουσιάζει το βαθμό ικανοποίησης των συμμετεχόντων με την εργασία τους γενικά και την αμοιβή τους συγκεκριμένα.

Πίνακας 2

Βαθμός ικανοποίησης των συμμετεχόντων με την εργασία τους γενικά και την αμοιβή τους συγκεκριμένα

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	ΜΟ	ΤΑ
Είσαι ικανοποιημένος με την εργασία σου;	18	1	5	3.89	1.367
Είσαι ικανοποιημένος με την αμοιβή σου;	18	1	5	3.22	1.629

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 2 οι συμμετέχοντες δήλωσαν πως ήταν σχετικά ικανοποιημένοι και από την εργασία τους γενικά αλλά και την αμοιβή τους συγκεκριμένα κατά μέσο όρο. Παρόλο που η κατανομή των φύλων στο δείγμα των αποφοίτων είναι πολύ ανομοιογενής, παραμένει ενδιαφέρον ότι από τις γυναίκες μόνο 2 δήλωσαν ότι έχουν εργαστεί κάποια στιγμή στη ζωή τους.

Αποτελέσματα στην Κλίμακα αυτονομίας

Όπως φαίνεται στον πίνακα 3, τα αποτελέσματα συνολικά στην κλίμακα, για τους αποφοίτους, ήταν 61.44 με μέγιστο δυνατό το 96.

πίνακας 3: Αποτελέσματα συνολικά στην κλίμακα και στις υποκλίμακες

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	ΜΟ	ΤΑ
Καθημερινή Προσωπική Φροντίδα και Λειτουργίες Σχετικές με την Οικογένεια	25	9	18	12.88	2.80
Αλληλεπίδραση με το Περιβάλλον	25	3	10	7.56	2.06
Δημιουργικός και Ελεύθερος Χρόνος	25	8	17	13.00	2.55
Συμμετοχή και Αλληλεπίδραση με την Κοινότητα	25	1	11	5.96	2.98
Μέτα-σχολικές Κατευθύνσεις	25	5	16	10.48	2.86
Προσωπική Έκφραση	25	6	15	11.56	2.60
Συγκεντρωτικά αποτελέσματα στην Κλίμακα	25	41	79	61.44	11.60

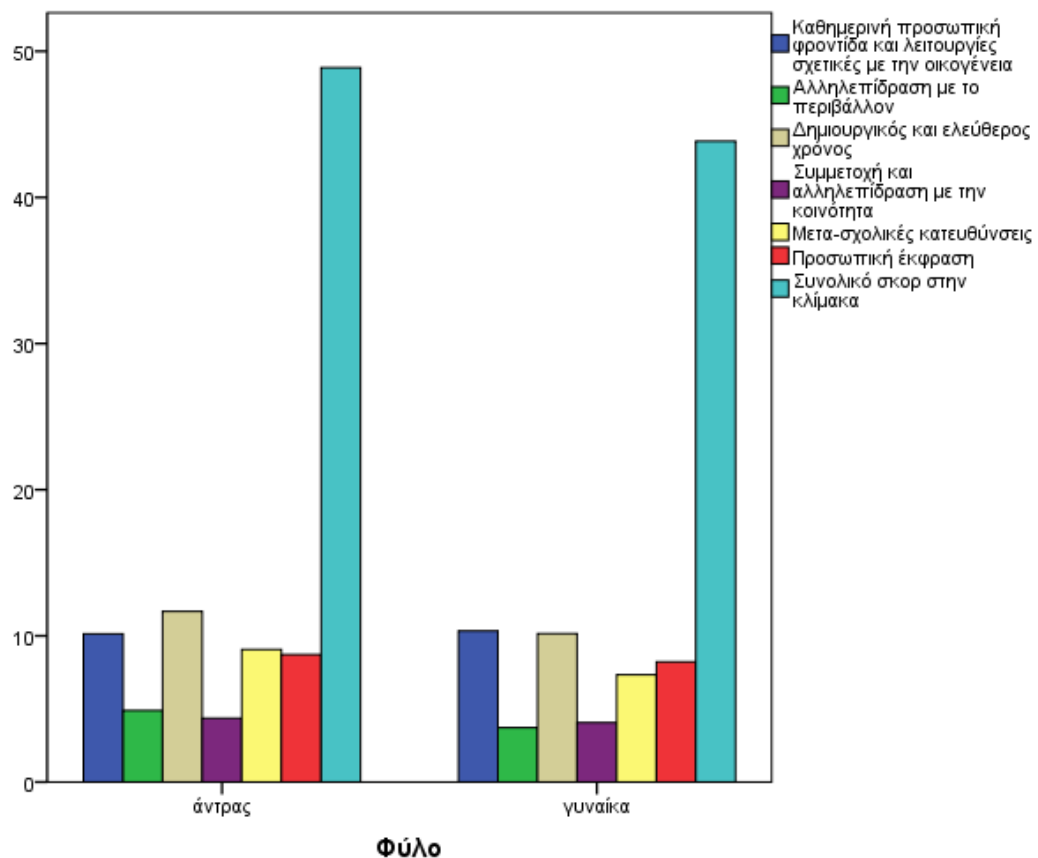
Σύμφωνα με τον πίνακα 3, για τους απόφοιτους στην παρούσα έρευνα, το υψηλότερο ποσοστό παρατηρήθηκε στην υποκλίμακα «δημιουργικού και ελεύθερου χρόνου» και το χαμηλότερο στην αλληλεπίδραση με το περιβάλλον. Έγινε σύγκριση μεταξύ των αποφοίτων που έχουν ή δεν έχουν εργαστεί ποτέ. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα 4.

Πίνακας 4

Σύγκριση με t-test μεταξύ αποφοίτων συμμετεχόντων που έχουν ή δεν έχουν εργαστεί

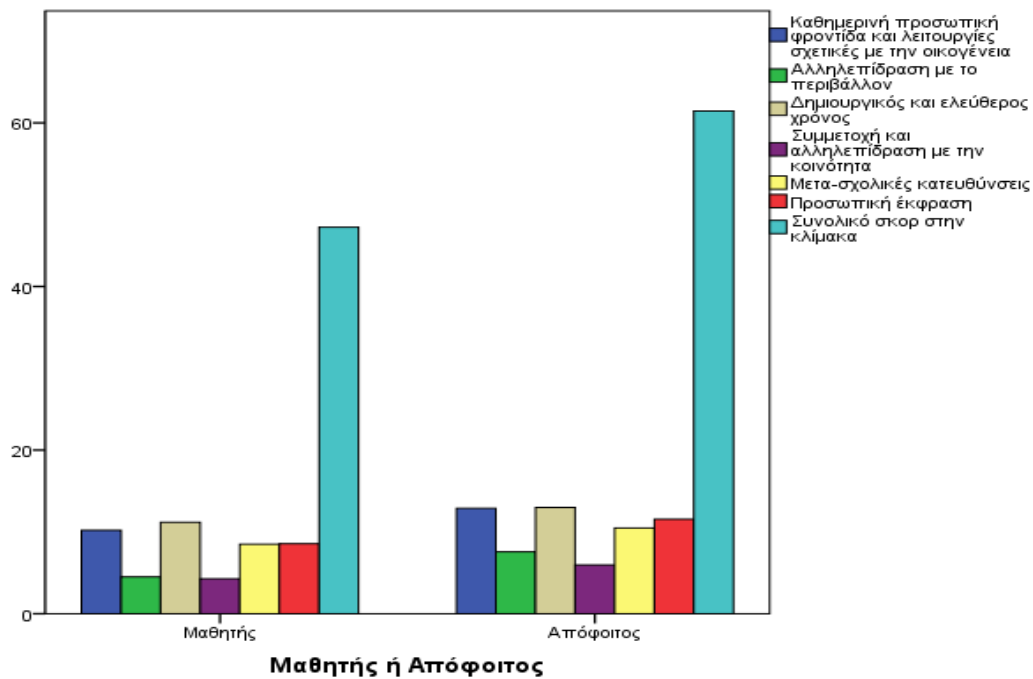
	Έχεις εργαστεί ποτέ;	ΜΟ	ΤΑ	t-test
Καθημερινή Προσωπική Φροντίδα και Λειτουργίες Σχετικές με την Οικογένεια	Ναι	13.61	2.789	2.26 (.033)
	Όχι	11.00	1.915	
Αλληλεπίδραση με το Περιβάλλον	Ναι	8.50	1.150	5.36 (.000)
	Όχι	5.14	1.952	
Δημιουργικός και Ελεύθερος Χρόνος	Ναι	13.94	2.014	3.66 (.006)
	Όχι	10.57	2.225	
Συμμετοχή και Αλληλεπίδραση με την Κοινότητα	Ναι	6.11	2.968	.89 (.69)
	Όχι	5.57	3.207	
Μέτα-σχολικές Κατευθύνσεις	Ναι	11.22	2.691	2.25 (.034)
	Όχι	8.57	2.507	
Προσωπική Έκφραση	Ναι	12.61	1.883	4.23 (.000)
	Όχι	8.86	2.268	
Συγκεντρωτικά αποτελέσματα στην Κλίμακα	Ναι	66.00	8.845	4.04 (.001)
	Όχι	49.71	9.587	

Βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των φύλων σε κάποιες από τις υποκλίμακες, αλλά όχι στο συνολικό αποτέλεσμα της κλίμακας. Συγκεκριμένα, οι μαθητές του δείγματος είχαν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά από τις μαθήτριες στις υποκλίμακες «αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον», «δημιουργικού και ελεύθερου χρόνου», και «μετασχολικών κατευθύνσεων» **καθώς επίσης και στο συνολικό αποτέλεσμα στην κλίμακα.**

Διάγραμμα 1: Συγκρίσεις αποτελεσμάτων μεταξύ μαθητών και μαθητριών για τη συνολική κλίμακα και τις υποκλίμακες.

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2, υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ μαθητών και αποφοίτων στο συνολικό αποτέλεσμα της κλίμακας και σε όλες τις υποκλίμακες. Βαθύτερη ανάλυση έδειξε ότι οι διαφορές είναι ακόμα εντονότερες μεταξύ των μαθητών και των αποφοίτων οι οποίοι έχουν εργαστεί στο παρελθόν ή εργάζονται. Σε κάθε περίπτωση, τα αποτελέσματα είναι υψηλότερα για τους αποφοίτους.

Διάγραμμα 2: Σύγκριση μεταξύ μαθητών και αποφοίτων στα αποτελέσματα στη συνολική κλίμακα και τις υποκλίμακες

Συζήτηση

Θα μπορούσαμε να προτείνουμε μέτρα που θα βοηθήσουν τα νοητικώς καθυστερημένα άτομα να βελτιώσουν την αυτόνομη ζωή τους σημαντικά. Πρώτα από όλα, είναι απαραίτητο να καθιερωθεί η μεταλυκειακή εκπαίδευση. Το Υπουργείο Παιδείας οφείλει να σχεδιάσει προγράμματα σπουδών, που θα συμβάλουν στην απόκτηση των κοινωνικών και επαγγελματικών δεξιοτήτων. Στο πρόγραμμα σπουδών των Ε.Ε.Ε.Κ. πρέπει να ενισχυθούν τα προ-επαγγελματικά εργαστήρια, που προετοιμάζουν τα άτομα με νοητική υστέρηση να βρουν δουλειά. Η ύπαρξη των ειδικών επιστημόνων, όπως των ψυχολόγων και των κοινωνικών λειτουργών, πρέπει να είναι πιο έντονη στα σχολεία, καθώς ο ρόλος τους είναι καταλυτικός. Μπορούν να διευρύνουν τα επαγγελματικά ενδιαφέροντα των ατόμων με νοητική υστέρηση και να τα βοηθήσουν να γίνουν πιο κοινωνικοί με τους συνομηλίκους τους.

Βιβλιογραφία

- Ainsworth, M.D. (November 1985). Attachments across the life span. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, Volume 61, Number 9, pp: 792-812.
- Ali, M., Scur, L., Blanck, P. (2011). What Types of Jobs Do People with Disabilities Want?. *Journal of Occupational Rehabilitation*, Volume 21, pp: 199-210.
- American Association on Mental Retardation (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of supports* (10th ed.). Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Banks, P., Jahoda, A., Dagnan, D., Kemp J., Williams, V. (2010). Supported Employment for People with Intellectual Disability: The effects of Job Breakdown on Psychological Well-being. *Journal of Research in Intellectual Disabilities*, 23, pp: 344-354.
- Barron, K. (2001). Autonomy in Everyday Life, for Whom?. *Disability & Society*, Volume 16, Number 3, pp: 431-447.

- Beyer, S., Brown, T., Akandi, R., Rapley, M. (2010). A Comparison of Quality of Life Outcomes for People with Intellectual Disabilities in Supported Employment, Day Services and Employment Enterprises. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23, pp: 290-295.
- Blacher, J. (2001). Transition to Adulthood: Mental Retardation, Families, and Culture. *American Journal on Mental Retardation*, Volume 106, Number 2, pp: 173–188.
- Blackorby, J., & Wagner, M. (1996). Longitudinal postschool outcomes of youth with disabilities: Findings from the National Longitudinal Transition Study. *Exceptional Children*, 62, pp: 399-413.
- Carter, W.E., Brock, E.M., Trainor, A.A. (2014). Transition Assessment and Planning for Youth With Severe Intellectual and Developmental Disabilities. *The Journal of Special education*, 47(4), pp: 245-255.
- Ellem, K., O'Connor, M., Wilson, J., Williams, S. (2013). Social Work with marginalised people who have a mild or borderline intellectual disability: Practicing Gentleness and Encouraging Hope. *Australian Social Work*, Volume 66, Number 1, pp: 56-71.
- Field, S., Sarver, D.M., Shaw, F.S. (November/December 2003). Self-Determination: A Key to Success in Postsecondary Education for Students with Learning Disabilities. *Remedial and Special Education*, Volume 24, Number 6, pp: 339–349.
- Flores, N., Jenaro, C., Begona Orgaz, M., Martin, V.M. (2011). Understanding Quality of Working Life of Workers with Intellectual Disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 24, pp: 133-141.
- Foley, K-R., Dyke, P., Girdler, S., Bourke, J., Leonard, H. (2012). Young adults with intellectual disability transitioning from school to post-school: A literature review framed within the ICF. *Disability & Rehabilitation*, 34(20), pp: 1747-1764.
- Heller, T., Schindler, A., Palmer, B.S., Wehmeyer, L.M., Parent, W., Jenson, R., Abery, H.B., Geringer, W., Bacon, A., O'Hara, M.D. (2011). Self-Determination across the Life Span: Issues and Gaps. *Exceptionality: A Special Education Journal*, Volume 19, Number 1, pp: 31-45.
- Kirsh, B., Stergiou-Kita, M., Gewurtz, R., Dawson, D., Krupa, T., Lysaght, R., Shaw, L. (2009). From margins to mainstream: What do we know about work integration for persons with brain injury, mental illness and intellectual disability?. *Work*, 32, pp: 391-405.
- Κουρκούτας, Η. & Caldin, R. (Επιμ.).(2010). Οικογένειες παιδιών με ιδιαίτερες δυσκολίες και σχολική ένταξη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Kraemer, R.B., & Blacher, J. (December 2001). Transition for Young Adults With Severe Mental Retardation: School Preparation, Parent Expectations, and Family Involvement. *Mental Retardation*, Volume 39, Number 6, pp: 423–435.
- Lotan, G., & Ells, C. (April 2010). Adults With Intellectual and Developmental Disabilities and Participation in Decision Making: Ethical Considerations for professional-Client Practice. *Intellectual and Developmental Disabilities*, Volume 48, Number 2, pp: 112-125.
- Maciag K.G., Schuster J.W., Collins B.V., Cooper J.T. (Spring 2000), Training Adults with Moderate and Severe Mental Retardation in a Vocational Skill Using a Simultaneous Prompting Procedure, *Education and Training in*

Mental Retardation and Developmental Disabilities Volume 35 Number 3
pp: 306-316.

- Mattson, E. (1996). Students with functional impairments in comprehensive schools: focusing on independence and autonomy. *European Journal of Special Needs Education, Volume 11, Number 2*, pp: 191-201.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2003⁵), *Παιδιά και Έφηβοι Με Ειδικές Ανάγκες και Δυνατότητες: Σύγχρονες τάσεις εκπαίδευσης και ειδικής υποστήριξης*, τόμος Α', Αθήνα, αυτοέκδοση.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (1991). Πρότυπο πρόγραμμα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης εφήβων με νοητική υστέρηση, *Λόγος και Πράξη*, τόμος 12, τεύχος 44, σσ. 18- 28.
- Sims, D. and Gulyurtlu, S.S.C. (2014). A scoping review of personalization in the U.K: approaches to social work and people with learning disabilities. *Health and Social Care in the Community*, 22(1), pp:13-21.
- Soresi, S., Nota, L., Wehmeyer, L.M. (2011). Community involvement in promoting inclusion, participation and self-determination. *International Journal of Inclusive Education*, 15(1), pp: 15-28.
- Σούλης, Σ., Αγαλιώτης, Ι., Βουτυρά, Α., Καρτασίδου, Λ. (2003). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για την εκπαίδευση Παιδιών με Βαριά Νοητική Υστέρηση*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Τμήμα Ειδικής Αγωγής.
- Verdonschot, L.M.M., de Witte, P.L., Reichrath, E., Buntinx, E.H.W., Curfs, G.M.L. (January 2009). Impact of environmental factors on community participation of persons with an intellectual disability: a systematic review. *Journal of Intellectual Disability Research, Volume 53, Part 1*, pp: 54-64.
- Verdugo, A.M., Martin-Ingelmo, R., Jordan de Urries, B.F., Vicent, C., Sanchez, C.M. (2009). Impact on quality of life and self-determination of a national program for increasing supported employment in Europe. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 31, pp: 55-64.
- Wehmeyer, L. M. (1995). *The Arc's Self-Determination Scale: Procedural guidelines*. Arlington: The Arc of the United States a national organization on mental retardation, USA.
- Wehmeyer, M., Kelchner, K., Richards, S. (1996). Essential Characteristics of Self Determined Behavior of Individuals With Mental Retardation. *American Journal on Mental Retardation, Volume 100, Number 6*, pp: 632-642.
- Wehmeyer, M. & Schwartz, M. (1997). Self-Determination and Positive Adult Outcomes: A Follow-up Study of Youth with Mental Retardation or Learning Disabilities. *Exceptional Children, Volume 63, Number 2*, pp: 245-255.
- Wehmeyer, L.M. & Schwartz, M. (1998). The Relationship Between Self-Determination and Quality of Life for Adults with Mental Retardation. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 33(1), pp: 3-12.
- Wullink, M., Widdershoven, G., van Schrojenstein Lantman-de Valk, H., Metsemakers, J., & Dinant, J. G. (September 2009). Autonomy in relation to health among people with intellectual disability: a literature review. *Journal of Intellectual Disability Research, Volume 53, Number 9*, pp: 816–826.

Φέτση, Ο. (2008). *Αυτοπροσδιορισμός και νοητική αναπηρία: πιλοτική έρευνα αξιολόγησης του αυτοπροσδιορισμού σε άτομα με νοητική αναπηρία*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.